

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА ПАРЛАМЕНТСЬКА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ
ІНФОРМАЦІЙНИЙ ЦЕНТР З ПИТАНЬ КУЛЬТУРИ ТА МИСТЕЦТВА

ДЗК

Випуск 1/4

2016 р.

КУЛЬТУРА В УМОВАХ ДЕРЖАВНОГО КУРСУ
НА ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЮ

*(оглядова довідка за матеріалами преси, Інтернету та
неопублікованими документами за 2014–2016 рр.)*

Ми живемо в дуже непростий час – час епохальних змін. Держава взяла курс на децентралізацію, що передбачає реформування органів місцевого самоврядування та передачу повноважень вирішувати місцеві проблеми на низовий, базовий рівень, рівень громад – фактично повне переформатування чинної системи управління.

Історично склалося так, що у спадок від Радянського Союзу Україна отримала гіперцентралізовану систему влади, доведену до абсурду. Нарікання на погану модель управління не вщухали всі 24 роки незалежності. Так, можна до безкінечності вибирати нову владу, але розчарування неминучі, допоки не зміниться система.

Що ж таке децентралізація? Перш за все, це передача значних повноважень та бюджетів від державних органів органам місцевого самоврядування. Тобто на той рівень, де такі повноваження можна реалізовувати найбільш успішно. Відтепер, приміром, громади району, області, матимуть у своєму розпорядженні необхідні ресурси для того, щоб самостійно та на належному рівні утримувати дитячі садки і школи, амбулаторії, будинки культури та клуби, дороги, інфраструктуру тощо. Своєю чергою, буде запроваджено відповідальність органів місцевого самоврядування перед виборцями за ефективність своєї роботи, а перед державою – за законність.

Простіше кажучи, повноваження, фінансові ресурси і контроль – три кити, на яких базується ефективна модель місцевого самоврядування [1; 2].

Децентралізація – це реальний крок до підвищення якості повсякденного життя мешканців кожного села, селища чи міста. Всі постсоціалістичні країни центрально-східної Європи пройшли цей шлях. І всі вони від цього отримали величезний поштовх для свого розвитку [3].

Ефективні органи місцевого самоврядування є однією з головних підвалин будь-якого демократичного режиму. Охорона і посилення місцевого самов-

рядування в різних країнах Європи є важливим внеском в її розбудову на принципах демократії та децентралізації влади. Саме такі принципи зазначено в Європейській хартії про місцеве самоврядування, до якої приєдналася й Україна [4].

У нашій державі реформи, пов'язані з децентралізацією, вийшли цього року на новий рівень – рівень реалізації. Було ухвалено необхідні закони, проведено фінансову підтримку територіальних громад задля забезпечення повноцінного соціально-економічного та культурного розвитку регіонів. Та найскладніший етап – імплементація на місцях – ще попереду [5].

Дедалі частіше в українському інформаційному просторі порушується тема реформування державного сектору культури. У нашій державі переконані, що делегування повноважень та фінансів на користь регіонів може значно поживити культурне життя країни [6].

Наразі реформи, пов'язані з децентралізацією, є певним викликом для багатьох закладів культури, які мають знайти своє місце, окреслити шляхи подальшого існування та визначити нові напрями та форми надання населенню культурно-мистецьких, інформаційних і дозвілєвих послуг на найвищому, європейському рівні [7].

Особливо це стосується сільських осередків культури, більшість з яких – дотаційні. А обраний сільський голова взагалі може нічого не робити, адже він і ще декілька працівників сільради все одно отримують зарплатню з бюджету.

Слід зазначити, що нинішня система управління на селі склалася ще в 20–30 роках минулого століття. За цей час кардинально змінилася і економічна, і демографічна ситуація в країні. Села, в яких жило 5–6 тисяч людей і в яких люди у віці 20–50 років складали до 70% населення, не лише зменшилися, але й постаріли. Та сама ситуація і в містечках. Тому заради збереження українського села у державі створено механізм добровільного об'єднання громад, що дасть стимул для розвитку цих територій [1].

То як, наприклад, вижити в умовах пропонованої владою децентралізації бібліотечним закладам у маленьких містечках, а особливо в сільській місцевості. Про це говорили у Львові під час дебатів на тему «Децентралізація в Україні – виклики для закладів культури».

Дебати відбулися в рамках «Ініціативи з розвитку аналітичних центрів в Україні», яку виконує Міжнародний фонд «Відродження» у партнерстві з Фондом розвитку аналітичних центрів за фінансової підтримки Посольства Швеції в Україні (SIDA). Ініціювала дискусію громадська організація «Європейський діалог», яка активно працює з районами Львівщини над формуванням економічно спроможних об'єднаних громад.

До речі, саме Львівська область має одну з найчисельніших в Україні мережу закладів культури. Зокрема, у сільській місцевості нині працює 1137 бібліотек. На відміну від освіти та медицини, які отримують державну субвенцію, сфера культури фінансується з місцевих бюджетів. Утримувати таку мережу за кошти, що будуть у розпорядженні місцевих громад, складно, тому багато культурно-просвітницьких закладів будуть «оптимізовані», тобто банально закриті. Насамперед, це стосується бібліотек у сільській місцевості. Для прикладу, у сусідній Польщі таких установ у кілька разів менше, між тим, як бюджети тамтешніх сільських органів самоврядування – набагато більші.

Учасники дебатів зазначили, що більшість бібліотек поступово переходять від роботи у форматі «книгосховища» до формату «інформаційно-культурного центру для громади». Але, попри це, в бібліотечній діяльності нині є чимало негараздів.

По-перше, це застарілі методи роботи – в багатьох населених пунктах області бібліотеки залишаються місцем, де лише зберігають книжки. Народні дома перетворено на кімнати-музеї. По-друге, скорочується фінансування. Громадам потрібно навчитися працювати з грантами, які дозволяли б притягувати гроші на місяць. Крім того, ще один болючий момент – низька активність громади – усі просять щось дати, зробити, відкрити, але люди не розуміють, що результат залежить від того, як вони залучені до роботи.

Та багато представників культурного простору Львівщини позитивно відгукуються про майбутні зміни, закликаючи не боятися оптимізації, а чітко зрозуміти, чого хоче громада та правильно розставити пріоритети.

Бібліотека – невід’ємна частина громади. Як інформаційний, соціокультурний, освітній центр вона має неабиякий вплив на розвиток інтелектуального рівня громадян. Її потрібно реформувати аби зберегти. А для того, щоб збільшилася популярність бібліотек, необхідно залучати більше людей, організувати нові форми роботи. Тобто на базі бібліотеки можна створити різноманітні центри: туристичні, інформаційні, Інтернет-центри, тощо. Очевидно, що в нових умовах установи культури самі повинні відстоювати право на існування в нових умовах через активну діяльність [8; 9].

Отже, мережа бібліотек в населених пунктах спроможної громади розвиватиметься так, як вирішить сама громада. І хоча експерти припускають можливе скорочення мережі установ культури в процесі децентралізації влади, що стосується бібліотек, особливо тих, що є учасниками програми «Бібліоміст», то влада на місцях, яка брала певні зобов’язання перед грантодавцями щодо утримання цих закладів, має їх виконувати, тому що для них це є «справою честі».

Серед конструктивних пропозицій – зберегти заклади культури шляхом співфінансування і з боку держави, і з боку місцевих громад, особливо на перших етапах реформи [10].

Непрості завдання стоять перед менеджерами культури, адже окрім втілення новітніх стратегій в життя та призвичаювання працювати в нових умовах, їм необхідно також проводити роботу в суспільстві стосовно майбутніх змін, іноді розвіювати міфи. Зокрема це стосується фінансування закладів культури.

Сьогодні як ніколи важливо почути аргументовані думки керівництва галузі стосовно місця цих установ в реформаторській діяльності й подальшого їх шляху. А завдання держави на цьому етапі реформи, зокрема Міністерства культури України, яке опікується встановленням та контролем за виконанням норм культурного обслуговування та інших стратегічних дискурсів в нинішніх умовах, – допомогти людям на місцях освоїти нові повноваження. І таких заходів проводиться сьогодні в країні чимало.

Український центр культурних досліджень як науково-дослідна установа в підпорядкуванні Мінкультури в квітні-травні 2015 року організував цикл консультацій в обласних центрах, а саме – в Луцьку, Вінниці та Черкасах, – під час яких учасники мали змогу отримати консультації з приводу специфіки діяльності мережі закладів культури в умовах децентралізації, а також поспілкуватися стосовно актуальних питань співпраці з громадськістю [11].

Реформам у галузі культури було також присвячене чергове обговорювання, яке відбулося у Києві, в приміщенні центру американської культури «Американський дім», наприкінці листопада 2015 року. Під час вебінару під робочою назвою «Година з експертами» обговорювали, зокрема, ключові реформи в країні та їхній вплив на місцеві громади. До відеоконференції долучилися 250 громад з усієї України.

Серед основних тем обговорення були наступні: як реформа місцевого самоврядування вплине на галузь культури? Які виклики стоять перед закладами культури на місцях? Як проводили подібну реформу в Польщі та які уроки заклади культури винесли після 10 років функціонування в децентралізованих громадах? Як заклади культури можуть знайти своє місце у реформаторській діяльності та окреслити шляхи подальшого розвитку?

Відповіді на ці та інші питання давали Р. В. Карандеєв, заступник Міністра культури України, та Я. Войнаровські, програмний директор Інституту публічної політики (Варшава, Польща), радник Міністра адміністрації та цифрових технологій, який має понад 20 років досвіду здійснення міжнародних програм розвитку й співпраці з різноманітними донорськими організаціями, входив до керівництва програми Глобальні бібліотеки – Польща.

У ході спілкування з громадськістю заступник Міністра культури України привернув увагу учасників до основних планів та завдань реформи в галузі культури та розповів про ролі й обов'язки центральних державних органів влади та органів місцевого самоврядування у втіленні необхідних проектів реформи на місцях. Польський спікер, у свою чергу, поділився досвідом та кращими практиками щодо реформи децентралізації в Польщі, а також зупинився на її особливостях і впливі на заклади культури [12].

Невипадково саме польську адміністративну реформу часто називають взірцем для України. Польський досвід реформ досить показовий.

Так, у рамках проекту «Децентралізація на практиці. Польський досвід місцевого самоврядування та нові рішення в Україні» у вересні 2015 року в Запорізькій області відбувся семінар-майстерня «Польський досвід та український шлях до децентралізації – питання та відповіді».

У напівформальній обстановці експерти та працівники польських органів самоврядування – гмін і повітів – не просто ділилися досвідом поширення реформ в Польщі із представниками міських, районних та сільських рад та громадськими активістами. Польські колеги розклали «по полицках» весь процес: від його передумов до вигод реформи для пересічних мешканців.

На переконання голови облради В. І. Межейка, немає кращого стимулу, ніж досвід сусіда. Тож є сподівання, що активна співпраця місцевих громад Запорізької області з представниками Республіки Польща з питань децентралізації та налагодження транскордонних контактів набиратиме обертів з кожним місяцем. Адже за допомоги польських експертів і практиків Україна в цілому та Запорізька область, зокрема, зможуть пройти шлях реформування швидко й максимально безболісно.

Слід додати, що польський проект «Децентралізація – вже!» з підвищення кваліфікації кадрів, які впроваджуватимуть процеси децентралізації влади і реформи місцевого самоврядування на рівні громад, наразі охоплює 10 областей східної та південної України. Крім Запорізької, до нього долучилися Сумська, Полтавська, Харківська, Дніпропетровська, Херсонська, Миколаївська, Одеська, Луганська і Донецька області [13].

Про те, що дружня сусідня країна надасть своїх спеціалістів для впровадження реформ, заявив Президент України П. О. Порошенко під час спільної прес-конференції з президентом Польщі А. Дудою, яка проходила 15 грудня 2015 року. Насамперед йшлося про імплементацію реформи в частині децентралізації України.

Польща готова надати Україні допомогу як у вигляді радників, котрі будуть працювати при українському уряді й з суб'єктами місцевого самоврядування, так і шляхом запрошення наших суб'єктів самоврядування в Польщу –

для обміну досвідом та демонстрації доступу до програм Європейських фондів [14].

Сьогодні в Європі кажуть, що Польща зуміла ефективно використати гроші, які вона одержала з фондів Європейського союзу. Але чому полякам це вдалося? Один із творців реформи місцевого самоврядування – польський політик, громадський діяч, науковець, директор Інституту громадського сектору й суспільної політики Університету Лазарського у Варшаві Єжи Стемпень – не має сумнівів у тому, що це завдяки добре організованому самоврядуванню.

На його думку, українцям потрібно поборотися за децентралізацію, оскільки від результатів цієї боротьби великою мірою залежить те, чи наша країна «позбудеться свого візантійського коріння», тобто централізованої системи влади, яка гальмує цивілізаційний розвиток суспільства.

Експерт наводить такий приклад: якщо держава централізована, і десь у її центрі управління буде вчинено системну помилку, то ця помилка пошириться з центру на місця. Якщо ж держава децентралізована, а помилки припуститься якийсь орган місцевої влади, то проблему буде локалізовано в одному місці, вона не пошириться на всю систему влади. Причому, люди знатимуть про цю помилку, вона стане повчальним уроком для інших. Водночас, позитивний досвід, який є на місцях, також поширюється, адже люди його бачать і хочуть наслідувати.

Єжи Стемпень переконаний, що децентралізація пробуджує у звичайних громадян відповідальність за свою малу батьківщину. А з часом у них з'являється відповідальність і за всю країну, формується громадянське суспільство. Тоді влада перетворюється з органа вимагання на орган відповідальності й творення.

Окрім того, децентралізація змушує щодня відповідати собі на запитання: чим відрізняється наша спільнота від іншої. Чим ми кращі? Що нам треба зробити? З'являється здорова конкуренція, плекається ідентичність, яка творить локальну культуру. Польський політик вважає, що кожна людина прагне гідно прожити життя. Але гідне життя неможливе без культури, бо саме вона несе певні цінності, правила та пріоритети, а остання неможлива без місцевої ідентичності, що виокремлює народ у своїй малій і великій батьківщині. Тільки в межах власної культури люди розуміють коди, які дають змогу жити гідно. Саме це і гарантує регіональне самоврядування.

Говорячи про сучасні тенденції польського самоврядування, Єжи Стемпень згадує найновішу тенденцію – використання коштів не через ради, а безпосередньо, через так званий громадський бюджет. Він сам із зацікавленням спостерігає за цим явищем. На думку політика, воно може бути додатковим фактором активізації місцевої влади, втім не виключено, що такі речі використо-

уватимуть і для маніпуляцій, оскільки влада сама може підбурювати певні групи населення і давати їм відповідні завдання, які не пройшли б через ради. Тому в цих питаннях треба бути обережним [15].

Примітно, що найвище керівництво часів реформи в Польщі без ентузіазму сприйняло ініціативу децентралізації. Натомість реакція знизу, в регіонах, була досить позитивною – почали створюватися громадські комітети, які відчували, що можуть відіграти важливу роль у житті країни. Свою енергію вони спрямували, перш за все, на самоврядування. Якби ж в Україні локальні майдани перетворилися на подібні комітети, які орієнтувалися б не на найвищу владу, а на місцеву, було б дуже добре. Головний урок Польщі: затягування реформ є надзвичайно небезпечним, оскільки можливість для їх здійснення завжди досить нетривала [16].

В нашій країні їх називають «повзучі», «бутафорні», псевдо-, але реформи, як би про них не говорили, – вони таки відбуваються. Хоч і повільно [17].

Тим часом, мешканці віддалених мікрорайонів міст та містечок, що донедавна знаходились на периферії культурного життя, починають проявляти ініціативу. Варто зазначити, що згідно з загальноєвропейською тенденцією, саме провінційні міста виступають головним чинником трансформації культурної сфери. В таких невеликих локаціях люди знають одне одного, чим живе громада, вони простіше знаходять спільну мову і мають більше шансів започаткувати успішні культурні проекти через те, що виходять з власних потреб, місцевих умов, національно-культурних особливостей, приймаючи важливі рішення.

Помилкою було б вважати, що на місцях люди менш чесні, менш освічені, менш відповідальні, аніж столичні чиновники. Місцеві мешканці насправді хочуть розвивати свою громаду, а тому будуть шукати найкращі рішення, а також вчитись.

Сьогодні на перевагах децентралізації наполягають активісти, митці, європейські експерти. І хоча в Україні з кожним роком більшає локальних ініціатив, є активні місцеві громади, але до системної роботи справа доходить рідко. При цьому бюрократична машина часто не може вирішити безліч проблем міського середовища: «закласти в план, внести в проект бюджету на наступний рік». З іншого боку, на озброєнні сучасних урбаністів та всіх тих, хто зацікавлений у соціокультурному розвитку міст – економістів, юристів, соціологів, культурологів тощо – є багато креативних ідей, здатних вирішити ці та багато інших, здавалося б, невеликих, але дуже важливих проблем. Йдеться, зокрема, про унікальну методіку, випробувану на практиці в багатьох країнах, – так звані бюджети участі, або партисипаторні бюджети [18].

У 1980-х роках в Бразилії трапилася одна до болю знайома ситуація. Країна тільки скинула справжню тоталітарну хунту, але більшість громадян були

не готові до свободи, що несподівано впала їм на голову, тож цим не забарилися скористатися нечисті на руку чиновники. Розпили, відкати, брудний лобізм охопили країну, в той час як соціальна сфера, освіта, культура, дороги прийшли в занепад.

І ось в портовому місті-мільйоннику Порто-Алегро з депресивною промисловістю і розваленим корупцією міським господарством лівої політики виходять з нестандартною ідеєю – віддати бюджети для розвитку в розпорядження самим городянам. Тоді лідери міської організації лівої робочої партії проголосили гасло: «Гроші – жителям!»

Перший рік проект тільки «розгойдувався», але вже на другий в цій програмі брали участь десятки тисяч городян, а досвід Порто-Алегро почав поширюватися спочатку в Бразилії, потім по всій Латинській Америці, а в 2000-х роках прийшов і до Європи. У Німеччині за такою моделлю працює вже більше сотні міст, перший бюджет участі в сусідній з нами Польщі запрацював у 2011 році, а в 2015-му ця практика прийшла і в Україну – одразу в чотири міста.

Декілька таких проектів вже реалізовано в Луцьку. За допомогою Фондації польсько-української співпраці ПАУСІ та польських тренерів ще три міста запустили бюджет участі. Так, у Чернігові та Черкасах відбулися конкурси проектів, голосування. Реалізацію заплановано на 2016-й рік. А в Полтаві створили потужну нормативну базу – щоб навіть при зміні влади в місті розвивався бюджет участі.

В Україні люди звикли, що бюджет розвитку «збирають» чиновники різних департаментів, депутати лобіюють своє, загалом, «сімейний бюджет» міста ділиться, так би мовити, під килимом, кулуарно. А потім жителі читають програму соціально-економічного розвитку і дивуються: «А це навіщо, а це не треба, а у нас ось дитсадок давно ремонтувати потрібно, і тротуари розбиті, й бібліотеку добре б у коворкінг перетворити». До того ж, тут ще й широкий простір для корупції та лобізму. Бразильці свого часу просто сказали: «Досить! Ми самі будемо вирішувати, де ремонтувати дорогу, а де будувати школу». Але гроші ділити треба прозоро, без дискредитованих як інституція депутатів. Саме тоді було розроблено й прийнято досить складний, але прозорий механізм. Як соціальний договір.

Цікаво, що в Чернігові подавати проекти розвитку міста мають право не тільки його жителі, але й ті, хто тут працює, навчається, служить. Утім, серед багатьох чиновників побутує думка, що городяни не надто освічені, що вони захочуть самі парки й фонтани, а не дійсно потрібні речі. Так от, у Чернігові жителі пропонували і голосували за ремонти дитсадків і шкіл, організацію інформцентру в районі, де немає бібліотеки, соціальне таксі і багато іншого корисного, що стосується різноманітних аспектів життя міста. Всього в голосуванні

взяло участь майже 7 тисяч жителів, а це вже принципово новий рівень залучення в управління містом. Ці люди вже більш відповідальні. Досвід цих чотирьох українських міст свідчить, що процес піде [19].

У нас звикли говорити, що потрібно розвивати локальні громади, але мало хто знає, яким чином. Власне, розробка і просування культурних ініціатив, а зрештою будь-яких інших проектів, – робота командна, таким чином стимулюється створення місцевих громад.

Культурологи кажуть, що в українській провінції культура ледь жевріє. Позитивні винятки є, але їх вкрай мало. Та якщо ж тут самостійно визначитимуть першочерговість завдань і пріоритетів фінансування, то може поліпшитися не тільки місцева інфраструктура, але і сфера культурних індустрій.

Про те, як змінюється провінція розповідали у Києві 17 грудня під час підсумкової річної прес-конференції благодійної організації «Благодійний фонд „З країни в Україну” – „Все починається з культури”».

Проекти фонду мають культурно-просвітницький характер – їх спрямовано перш за все на маленькі містечка нашої країни, бо, на думку організаторів, саме там, де мешкає до 10 тис. жителів, і є основна проблема з вибором дозвілля, роботи, навчання. Слоганом фонду є речення «Все починається з культури»: досвід вказує на те, що культурні, толерантні, освічені люди дбають про себе, про своїх рідних, про свій край та свою країну.

Співзасновник фонду Д. Блощинський, який проїхав понад 50 маленьких містечок України, бачив групи волонтерів, новоутворені громадські організації, місцевих активістів. І всі вони прагнуть одного – дізнатися про те, як можна змінювати свою країну, своє місто на краще, отримати знання і можливість долучитися до цього процесу – створення нової України. В Жовтих водах і в Рубіжному, в Синельникове і в Ізюмі – одні й ті самі питання: «Що нам робити, якщо ми дуже хочемо змінити наше місто?», «Як вплинути на місцеву владу, щоб вона допомогла нам з проектом?».

Д. Блощинський впевнений, що змін прагне вся країна, а не тільки пасіонарна меншість. Він наголошує, що є розуміння того, що між цими прагненнями – пасіонарної меншості і широкого загалу – все ж таки є суттєва різниця. Більшості ще треба вчитися брати відповідальність на себе, і без мотивуючої допомоги, без вдалих прикладів це зробити буде дуже непросто.

На прес-конференції було поінформовано громадськість стосовно діяльності фонду за минулий рік, надано фінансову та проектну звітність по проектах у напрямках освіти, самоідентифікації, культури, а також про фестиваль «З країни в Україну», просвітній проект для школярів «Відкривай Україну», серію п'ятиденних семінарів на тему креативних комунікацій у регіонах України, музично-патріотичний проект «Музика Гідності». Заступник начальника департа-

менту внутрішньої політики Слов'янська Д. Бігунов розповів про важливість спільної роботи українських національних фондів та локальних осередків громадських активістів [20].

Розвивати культуру в регіонах збираються у Рівному та Сумах, де Культурна платформа «Ехо.Контакт» розпочала свій перший проект «Видимість» й оголосила конкурс відеоробіт для художників, кінорежисерів і документалістів з різних регіонів України. Організатори, не обмежуючи авторів у хронометражі, запропонували учасникам «пофантазувати» на тему комунікації. Основна мета цього проекту – налагодити діалог у межах локальних спільнот невеликих міст та знизити рівень конфліктності в суспільстві. Кінцевим результатом стануть мистецькі акції, які будуть відбуватися в Рівному і Сумах одночасно.

Представники платформи вважають, що культура твориться не лише у столиці, тож «Ехо.Контакт» планує надалі поширювати свою діяльність на інші маленькі міста, оскільки основною метою є створення всеукраїнської платформи, де діячі культури з різних міст зможуть комунікувати та обмінюватися досвідом і ресурсами [21].

Очевидно, що потреба реформування галузі культури існує в Україні вже давно, як і різної успішності спроби на неї реагувати. Ще однією з таких практик української культурної децентралізації є проект мистецької агенції «Арт-Поле», покликаний налагодити культурний зв'язок зі східними регіонами нашої країни під назвою «АРТПОЛЕ: Вхід на Схід», що протягом жовтня–листопада тривав у Приазов'ї – в Бердянську.

Навіть зайвим буде нагадувати, що сьогодні просто гіперважливо створювати можливості для спілкування Схід-Захід саме через мистецько-освітні проекти. Що більше буде живих контактів, обміну, то швидше зникнуть стереотипи й упередженість один до одного. Кожний правильний рух назустріч один одному – безцінний.

Для агенції «АртПоле» тема культурної децентралізації далеко не нова. В 2003 році їхня команда започаткувала на Івано-Франківщині, у карпатському селі Шешори, один із перших українських фестивалів, що відбувається під голим небом. Попри скепсис, що «в таку глушину ніхто не поїде», за кілька років захід став знаковою подією для цілого покоління творчої молоді.

За плечима в АртПоля досвід організації мистецьких подій у різних місечках і селищах по всій території України, включаючи Крим і Луганщину. І от тепер – Бердянськ.

Усі заходи проекту проходили в Бердянському художньому музеї ім. Бродського в рамках проекту «Українська ініціатива зміцнення громадської довіри» (UCBI), що фінансується Агентством США з міжнародного розвитку (USAID).

За словами координатора проекту М. Ганюшкіної та однієї з засновниць агенції «АртПоле», режисера О. Михайлюк, вирушаючи до Бердянська, учасники акції ставили перед собою завдання сформувати тут культурно активну спільноту, яка б могла комунікувати з митцями та самостійно організовувати події. Також було на меті посилити інтерес до таких подій в принципі, показавши хороші приклади. Не випадково у програмі були не лише концерти, перформанси, виставки, а й лекції, які пояснювали, що відбувається. І багато хто говорив, що це корисно, інакше деякі моменти було б важко сприймати. З кожною наступною подією організатори бачили, що людей приходить трохи більше, ніж попереднього разу. Спільнота вже сформувалася, але півтора місяця – це дуже мало. Це тільки початок і треба продовжувати цю роботу.

Іноді доводилося чути про аудиторію невеликих міст: оскільки там фактично нічого не відбувається, то все одно, що привозити – люди прийдуть на будь-яку акцію. Проте в АртПолі вважають, що взагалі не слід робити різницю між великими та малими містами. Пропорція фактично однакова всюди: приходять або на якусь мегапопсу, типу «95 кварталу», і вартість квитків ролі не грає – точно так само, як у Києві. В даному випадку йдеться не про якусь узагальнену аудиторію, а про особистий вибір кожного – хтось сприймає, хтось ні. Скажімо, після лекції про мистецтво перформансу обговорення тривало кілька годин.

«Вхід на Схід» включав також проекти, що народилися безпосередньо там, у Бердянську, під час своєї творчої резиденції. Так, фотомитці В. Ільков та С. Кравченко провели там по два тижні, фотографуючи, і в результаті виникла виставка «Узбережжя», що поєднала їхні світлини і тексти.

Необхідно зауважити, що для обох авторів фотомайстерність – новий вид творчості. В. Ільков – оператор-постановник багатьох документальних та анімаційних фільмів, працює на базі Національної кіностудії художніх фільмів імені Олександра Довженка і з приватними студіями. А в рамках проекту «АРТПОЛЕ: Вхід на Схід» він представив свою першу режисерську роботу під назвою «Вальс „Алчевськ».

Мінчанин С. Кравченко є музикантом, учасником тріо «Port Mone», а в ролі фотографа пробував себе вперше. Свої враження про Бердянськ він висловив у текстах, якими супроводжував фотовиставку.

Серед інших цікавих акцій, було представлено перформанс «Внутрішні території». Це – продовження розпочатого півроку тому в Мюнхені проекту, коли О. Михайлюк розповідала про жінок, які виїжджали з-під обстрілів з території, де починалися бойові дії.

Також організаторам вдалося запросити німецьку художницю Карлотту Брунетті, яка у Мюнхені (Німеччина) виступала куратором проекту, а в Бердян-

ську представила власну інсталяцію, присвячену темі війни на Сході, «Das Nachspiel» («Наслідки»).

Виходячи з власного досвіду, організатори цього «децентралізованого» проекту вважають, що для його успішної реалізації має бути залучено кілька фінансових джерел – і влада, і меценати, і, власне, та аудиторія, яка ходить на подію. Заходи не мають бути безкоштовними. Але як залучити державу до фінансування таких проектів, або як люди в Бердянську з їхніми зарплатами можуть платити за квитки? Відповіді ще треба шукати.

Стосовно акцій, що відбулися в місті, було вирішено, що оскільки це був перший проект з багатьма освітніми моментами, то вхід на всі події – вільний. Така можливість з'явилась завдяки підтримці проекту «Українська ініціатива зміцнення громадської довіри» (UCBI), що фінансується Агентством США з міжнародного розвитку (USAID). Якщо ж проект триватиме й надалі в Бердянську, то поступово залучатимуть і фінанси спільноти. Можливо, не у формі платного входу, а у формі спільнокошту. Тепер місцева громада знає, що такі проекти є, і якщо вони подобаються, то варто докласти власних зусиль до їх втілення. Спільноти зараз набагато крутіші за всі державні програми. Люди можуть самі прийняти рішення, надати приміщення, апаратуру.

Творці проекту сподіваються, що після проведених у Бердянську заходів тут започаткують і нові ідеї. Так, коли проект «АРТПОЛЕ: Вхід на Схід» тільки починався, типовим для багатьох його учасників було запитання «І що це за Бердянськ?», лише дехто в легкому мареві пригадував його як місце відпочинку на морі в дитинстві. Зараз знають про нього набагато більше – про історію міста-порту з десятком іноземних консульств, про етнічне різноманіття Приазов'я та багато іншого.

Подібні мистецькі акції здатні спростувати стереотипи, тому що мистецтво говорить про важливі речі образною мовою. А зараз це іноді єдина можливість говорити, оскільки зараз багато хто не готовий до буквальних запитань і буквальних відповідей. Так, мистецькі акції можуть консолідувати, викликати взаємний інтерес один до одного, поєднати митців з різних частин України і навіть з інших країн. А безпосереднє спілкування найкраще спростовує стереотипи [22–29].

Загальновідомо, що суспільство значно випереджає те, що робить держава, а Майдан показав, що в нашій країні з'явилося багато активних людей, які хочуть щось змінювати. Можливо така поважна установа, як Гете-Інститут, що існує в Україні вже понад двадцять років, побачила в цьому певне соціальне підґрунтя для започаткування проекту «Культурно-освітня академія».

Так, у 2014 році в рамках Академії було організовано конференцію, на яку запросили представників українських управлінь культури та суспільних ор-

ганізацій тридцяти міст. Відбір учасників почався з того, що було розіслано анкети. Серед запитань були такі: «Чи є досвід роботи з міжнародними організаціями та активістами?» «Чи хочете ви займатися спільними проектами?» тощо.

Фредеріке Мьошель, референт з питань культурних програм Інституту, була вражена, що люди від управління та активісти культури, які мешкають в одному місті, вперше побачили одне одного, ніколи не намагалися налагодити співпрацю. Але після конференції за сприяння Міністерства закордонних справ Німеччини сорок учасників отримали можливість поїхати на стажування до Берліна. Дуже важливо, що стажування відбувалося не як в університеті, де є німецький викладач та українські студенти, а це виявився саме обмін досвідом.

У ході проекту розпочалася спільна робота експертів з України та Німеччини над дорожньою картою «Стійкий культурний розвиток в Україні», яка є по суті навчальним посібником, у якому подається інформація про необхідні кроки – від ідеї проекту до її успішної реалізації, і щоб на практичних прикладах допомогти читачеві зрозуміти, в якому напрямі варто рухатися. Також із цього посібника можна дізнатися, як скласти привабливі заявки на грантові пропозиції, як налагоджувати співпрацю з культури в самому місті. Видання може бути цікавим як для управлінців культури, так і для культурних менеджерів, оскільки в ньому йдеться про співпрацю між цими двома сторонами.

До речі, Гете-Інститут не забезпечує фінансування проектів, а лише вчить активістів культури працювати зі спонсорами та між собою. В грудні публікація дорожньої карти «Стійкий культурний розвиток в Україні» побачила світ українською, англійською та німецькою мовами в паперовому вигляді, а також її розміщено на сайті Гете-Інституту у вигляді pdf-файла.

Цікаво, що в процесі роботи над посібником, аби він не виявився занадто теоретичним, було організовано чотири групи, які працювали над своїми історіями для посібника.

Перша група створювала платформи, які мають на меті допомогти експертам культури знаходити одне одного для роботи над спільними проектами. Друга – шукала відповідні приміщення в різних містах України, де можна проводити різноманітні заходи. Третя група працювала над тим, як перетворити музеї на осередки контактів та обміну інформацією творчих людей. Четверта група займалася вельми цікавим проектом «Plan Z» – розроблення плану культурного розвитку міста Жмеринка. Головне завдання цього проекту – створити основу для змін через використання нових методів та інструментів із перетворення культурного ландшафту міста.

Проблема Жмеринки – це проблема багатьох маленьких українських міст. Саме в них проживає більша частина населення України. Люди тут, працюючи пліч-о-пліч роками, не знають один одного по іменах. Але тепер у них немає

іншого виходу: щоб вижити та йти далі, потрібно щось робити, а культура – єдине, що практично не вимагає ресурсів. Утім, для цього потрібно налагодити спілкування, оскільки культура – це, перш за все, комунікація. Так вважають організатори та учасники проекту.

На часі робити ці міста комфортнішими, а це означає не тільки розвивати інфраструктуру, налагоджувати міжнародні зв'язки, але й підвищувати рівень культури та свідомість громади.

21 листопада 2015 року в місті відбулась значна подія – підписання Меморандуму про приєднання Жмеринки до Всеукраїнської платформи інтеркультурних міст. Програма ініціюється Радою Європи та відкриває багато цікавих перспектив для розвитку міста не лише в гуманітарній сфері. Такий результат має Вінниця на сьогодні. Тож ініціаторами проекту «Plan Z» у Жмеринці стали І. Френкель, радник міського голови з питань культурної політики міста Вінниці, експерт з питань культурної політики і науковий співробітник Українського центру культурних досліджень (Київ) та Я. Мінкін, незалежний експерт з питань культурної політики.

Жмеринка – це місто, яке всі знають, але мало хто тут був, – пояснив вибір міста Я. Мінкін. За чотири місяці роботи вдалося вивчити культурний простір, здійснити невелике дослідження щодо культурних особливостей, налагодити діалог із владою та активістами.

За задумом групи, втілювати план культурного розвитку має буквально все місто: мер міста привозить стільці, встановлює проектор й показує кіно, що проектується на фасад міськради, начальник управління культури розробляє разом з нами туристичні маршрути, арт-кафе «Любава» за свої кошти привозить музикантів та поетів, а учасники групи активно допомагають, шукаючи можливості, розповідаючи, як можна трансформувати місто.

У рамках поширення пілотного проекту впродовж кількох місяців експерти з питань культурної політики працювали у місті, вивчаючи Жмеринку та визначаючи перспективи її розвитку. Зокрема, було проведено семінари-тренінги з культурної політики, зустрічі з творчими людьми, відбір талантів міста для участі в концертній програмі міського фестивалю, квести для всіх верств населення з метою вивчення власного міста тощо. Дорослі та юні жмеринчани досліджували культурний ландшафт міста, ідентифікували наявні творчі ресурси та соціальні групи, розбиралися у зв'язках між ними та акцентували увагу на місцях, якими може пишатися затишне українське місто. Велику підтримку в реалізації проекту надав міський голова міста Жмеринки А. П. Кушнір.

Проект культурної трансформації «Plan Z» продовжується. Організатори мають на меті зібрати й презентувати світу креативну спільноту міста, яка здатна стати дієвим людським ресурсом у процесі культурної трансформації Жме-

ринки. А все, що напрацьовується буде проаналізовано, розроблено конкретний шлях, яким піде місто Жмеринка далі.

Ці розробки стануть у нагоді іншим маленьким містам України. Таким чином, місто Жмеринка може перетворитися на своєрідну навчальну платформу для тих міст, містечок та районних центрів, які сьогодні не розуміють в якому напрямі їм потрібно рухатись, де шукати матеріальний ресурс для реалізації задуманого. Головне – навчитися користуватися ресурсами та знаннями. І. Френкель наголошує, що команда проекту намагається на позитивних прикладах не лише змінити думку та ставлення жителів до власного міста, але й навчити використовувати механізми для досягнення поставлених цілей, тому що жоден експерт безсилий допомогти, якщо громада сама не об'єднається навколо ідеї змінити своє життя [30–35].

Маленькі містечка – цікава аудиторія, простір, у більшості – унікальна історична та культурна спадщина. Це гарна платформа для створення культурного продукту самими мешканцями цих міст.

Ще одним осередком для розвитку культурного простору в рамках проекту Культурно-освітньої академії Гете-Інституту стало місто Бучач Тернопільської області. У 2012 році у ньому виникла громадська ініціатива з проектом «Арт-двір». Тоді в центрі міста було створено публічний простір – двір, в якому діє арт-платформа з щотижневими культурними подіями на різноманітну тематику. Інший місцевий проект – літературний центр імені Нобелівського лауреата Шмуеля Агнона. Саме в цьому будинку народився і жив видатний письменник. Обидві ініціативи було засновано М. Максим'як, яка брала участь у Культурно-освітній академії Гете-Інституту.

Ініціатори мистецького проекту символічно обрали це місце, щоби таким чином привернути увагу до його постаті. А почали з того, що просто зайшли в цей двір. Він був в занедбаному стані – просто звалище. Запитали мешканців, які там ще живуть, чи вони не проти, якщо у цьому місці буде створено певний публічний простір, де в неділю збиратимуться творчі люди. Вони не були проти, навпаки: сказали, що їм буде приємно. Зараз двір виглядає дуже гарно. Простір закладено бруківкою, є невеличка сцена, висять банери, які ідентифікують, що це «Арт-двір», є плакати про відомих вихідців з міста. Є коридор, де висять старі фотографії Бучача. Там просто приємно знаходитись.

Важливо робити мистецькі проекти, які були б доступні для багатьох жителів міста. Тому тут безкоштовний вхід і різноманітне спрямування подій: майстер-клас з танців або літературні презентації, музичні проекти, виставки, кінозал. Люди потребують такого простору. Це альтернатива стандартному будинку культури і тим заходам, які зазвичай пропонують.

Літературний центр імені Агнона є похідним проектом від «Арт-двору». Він є окремим вектором роботи, тому що працювати доводиться з літературним продуктом, у сфері літературного менеджменту. За ці три роки було організовано багато подій, пов'язаних з книжками. Місто Бучач має літературну ідентичність і люди через постать Ш. Агнона готові цей продукт споживати й працювати з ним. Вони дійсно хочуть купувати книги, слухати поезію. Центр поки не має фізичного офісу, але його засновники шукають кошти, щоб його влаштувати, можливо, навіть з кімнатою-музеєм письменника. Наразі події відбуваються в районній бібліотеці.

Ще один вектор, яким займається літературний центр, – промоція міста поза його межами в форматі літературних мандрівок містом. Це спільний з агенцією «Іздець» проект. Маршрут за творами Ш. Агнона, який багато писав про Бучач і, власне, за ці твори отримав Нобелівську премію, відтворює ті стежки, якими він ходив. Це унікальна екскурсійна прогулянка – і література, і туризм, і промоція міста.

І третій напрямок – освітні проекти, спрямовані на мешканців міста. Невеликі лекції для дітей і молоді про Нобелівських лауреатів присвячено питанням: хто вони такі; що таке Нобелівська премія; які Нобелівські лауреати взагалі були родом з України тощо.

Якщо ж говорити про секрети успіху «Арт-двору», то важко давати якісь рекомендації, через те, що кожне місто має свої особливості. Наприклад, середовище Бучача цікаве тим, що люди завжди розуміли цінність цього міста як культурного. Тут є Пінзель – його скульптури прикрашають ратушу, – і всі жителі знають, що це видатний скульптор. З іншого боку, важливу просвітницьку функцію завжди виконував монастир Василіан, де проводиться просвітницька робота з молоддю. Тобто люди знають, звідки походять. Напевно тому у Бучачі легко працювати з культурним продуктом.

На жаль, проект є збитковим. За словами М. Максим'як, їх неприбуткова громадська організація існує з того, що власне витягує зі своєї кишені, адже має принцип – не брати з людей грошей за вхід. Тож часто доводиться шукати спонсорів – місцевих меценатів [36].

Чому так важливо розвивати культуру саме на периферії пояснював зацікавленим слухачам Культурно-освітньої академії Гете-Інституту, покликаної нести культуру в маленькі міста, німецький експерт з культурного менеджменту Патрик Фьоль.

За його словами, загальносвітовою тенденцією є те, що сьогодні все більше людей з периферії виїжджають працювати до великих міст. А митці, навпаки, залишають великі міста, тому що у сільській місцевості вони мають більше простору для своєї творчості – знаходять будівлі чи господарські примі-

щення, які стоять пустими, облаштовують там арт-простори чи мистецькі лабораторії, а потім свої проекти переносять до великих міст. Така тенденція дуже характерна і для Східної Німеччини.

Наприклад, в одному містечку неподалік Берліна жінка влаштувала оперну сцену в приміщенні колишньої свиноферми. І зробила це дуже професійно й красиво. Сьогодні сюди навіть приїздять глядачі з Берліна та інших міст, щоб подивитися оперу. Це дало нове життя маленькому маловідомому містечку. А що важливо: населення також долучається до життя цього культурного осередку, починає краще розуміти мистецтво опери. Таким чином стирається межа між професійним і аматорським мистецтвом [33].

А от німецький експерт з культурного менеджменту Марк Гегенфюртнер, куратор проекту Культурно-освітньої академії, наголошує, що головне завдання проекту – показати українцям наскільки значний потенціал культурного життя в їхній рідній країні. Адже в Україні багато ентузіастів, які хочуть розвивати галузь культури, вкладати туди свою енергію. Хоча слід зазначити, що при цьому культурна інфраструктура в країні є дуже слабкою. Особливо на периферії. А це велика проблема.

Досвід Німеччини стосовно децентралізації культури сьогодні на часі для нашої держави. У випадку цієї країни модель розвитку культурного середовища базується на адміністративно-територіальному устрої, тож фінансування галузі не лежить тільки на плечах держави – цими питаннями займаються адміністрації міст і федеральних земель. Особливістю також є те, що багато проектів реалізовується в маленьких містечках, де менше населення, простіше знайти і залучити потрібних людей, легше вести комунікацію. Тому децентралізація – це шанс для культурних менеджерів втілити в життя свої ідеї, а для місцевих жителів – привести культуру в своє містечко.

Питання щодо перетворення регіональних і місцевих музеїв на активні культурні центри також не залишилися поза увагою фахівців з Німеччини. На їх думку, музеям потрібно згадати, що вони створені не тільки для зберігання експонатів та проведення виставок, але і для того, щоб транслювати культуру, викликати людей на діалог, піднімати важливі соціальні питання.

Не менш актуальною темою є підвищення кваліфікації діячів культури. Зокрема, вони мають вчитися правильно будувати комунікацію, бути більш значущими у своїй галузі й ефективно співпрацювати з офіційними установами культури.

А звідси вже випливає необхідність створення платформи для всіх діячів галузі культури, де вони могли б спілкуватися, обмінюватися досвідом і таким чином розвиватися та впливати на суспільство через культурні ініціативи. В українців дійсно дуже високий потенціал, багато захоплених, надзвичайно вмо-

тивованих людей в галузі культури. Для міжнародних експертів це взагалі досить дивно, що при такому низькому рівні культурної інфраструктури в нашій країні так багато різних ініціатив. Це велика перевага для культурного середовища [34].

На жаль, у межах України такі проекти поки що є радше винятком, ніж правилом. Здебільшого все культурне життя в Україні й надалі зосереджується лише у великих містах – Києві, Львові, Одесі, Харкові. Натомість, відвідуючи маленькі міста, складається враження, що культура застигла тут в далеких 1970-х, ділиться своїми враженнями Т. Пилипчук, співробітник Харківського літературного музею. Свого часу вона разом зі своїм проектом, який допомагає районним музеям перебудовувати свою роботу за сучасними принципами аби туди ходили відвідувачі, об'їздила Харківську, Запорізьку та частину Донецької області.

Т. Пилипчук вважає, що відсутність ініціативи щось створювати і презентувати без озирання на Міністерство культури, методи роботи якого не змінилися ще з радянських часів, гальмує розвиток культури в малих містах та райцентрах. При цьому творчих ідей не бракує – у ситуації безвиході народжуються набагато яскравіші ідеї, аніж у ситому суспільстві. Тому в Україні багато креативних людей, ентузіастів, культурних активістів. Вони у своїх маленьких містечках мають, що показати, проте їм потрібна допомога.

Аби пожвавити культурне життя української провінції, експерти майже в один голос радять провести в цій сфері децентралізацію. Адже бюджетні кошти для галузі культури ділять спочатку в Києві, потім в обласному центрі та райцентрі. Того, що доходить до маленького містечка чи села, ледь вистачає, аби виплатити мізерну зарплатню бібліотекарю, музейним працівникам, якщо музей взагалі є, чи завідувачу сільським клубом. Окрім цього, в Україні бракує приватних фондів, які б фінансово підтримували культуру [6].

Корисним у цьому аспекті є децентралізаційний досвід Швеції, яка однією з перших запропонувала світові «модель суспільного добробуту», засновану на концепції визнання культури одним із головних компонентів суспільного розвитку.

Характерні зміни відбулись у цій країні в 90-х роках, коли посилився вектор непрямого впливу держави, зокрема через інформаційні та консультативні заходи, на противагу прямому втручання держави в культурні процеси на законодавчому рівні. Шведській моделі управління притаманні такі риси, як збереження певного впливу держави на формування культурної політики та запровадження державної фінансової підтримки культури через державні установи – агентства, ради, в т.ч. адміністративні ради або управління.

З 2011 року в Королівстві Швеція реалізується нова модель культурного співробітництва – на основі партнерських угод між центральними органами виконавчої влади та округами, графствами. Ця система взаємодії поєднує співпрацю уряду з органами місцевого самоврядування в питаннях розподілу державних коштів для реалізації регіональних культурних проектів та формування культурної політики на місцевому рівні. Втілення в життя подібних ініціатив сприяє посиленню діалогу на національному, регіональному та місцевому рівнях між партнерами.

Поряд із цим, в Україні спостерігається досить негативна тенденція до втрати населенням культурних орієнтирів. Усе це спонукає до переосмислення ролі культури та впровадження нових підходів до формування стратегії соціально-економічного розвитку держави, орієнтуючись також на такі важливі компоненти як культурний та інтелектуальний розвиток людини, комфортне соціокультурне середовище [37].

Чи саме така реформа необхідна Україні? Чому зараз? Децентралізація – це практичне здійснення цивілізаційного вибору України. Саме зараз вирішується – чи відбудеться реформа чи ми знову відкотимось назад. Від цього значною мірою залежить успіх усієї програми реформ, які необхідні Україні [3].

Сьогодні можна лише з жалем говорити, що така реформа не відбулась раніше. У центральній владі не було волі, рішучості й готовності поділитися повноваженнями та ресурсами. Пострадянські постсоціалістичні країни, які провели реформу, сьогодні значно випереджають Україну в соціально-економічному розвитку. Поглянемо на досвід Польщі – падіння економіки на рік становило близько 10%, інфляція – близько 500% на рік. На кордонах стояли тоді ще радянські війська. І все ж Польща зробила цю реформу, а сьогодні готова допомогти українцям повторити успіхи та не припуститися помилок, які були на шляху децентралізації.

Завдяки реформі в роботу включається те, що є найбільш цінним капіталом будь-якої держави, – інтереси людей. І навпаки, прибирається головна перешкода на шляху успіху та добробуту, – корупція [2].

Перші кроки зроблено, проте попереду ще дуже багато роботи. Необхідно розробити основну ідею, зрозуміти напрям розвитку; визначитись із ресурсами і тим, якими засобами або за який кошт все буде втілюватись у життя; і найголовніше – навчити людей працювати в нових умовах, змінити їх свідомість. Адже коли заради виконання великих цілей об'єднується громада, коли налагоджується діалог між владою та мешканцями, громадським та комерційним секторами, лише тоді можна отримати результат. А виграють ті громади, які стрибають у потяг, що вже рушив [38; 39].

Коли повнота влади переходить на місцевий рівень, на той рівень, який є найближчим до людей, – це і є справжня децентралізація. За роки незалежності усі ті, хто не хотіли реформувати місцеве самоврядування, говорили, начебто громади не готові взяти на себе управління. Мовляв, нема підготовлених кадрів, на місцях буде хаос і корупція. Це лиш відмовки.

Та, знову ж таки, якщо подивитися на сусідів в Європі, практично усюди система влади побудована саме таким чином. І вона доводить свою ефективність. Чому? Бо якщо проблеми вирішують ті люди, які реально їх відчують, то вони й зацікавлені в тому, щоб зробити все якнайкраще. Окрім того, реформа передбачає передачу в місцеві бюджети частки загальнонаціональних податків, що створює сприятливі умови для розвитку нових цікавих проектів.

Активні, спроможні та зацікавлені громади як головний рушій на територіальному рівні стануть підтримкою тих змін, над проведенням яких працює уряд. Тому без реформи місцевого самоврядування всі інші реформи приречені на невдачу – так вже було в попередні роки [2].

Бути разом у біді, боротися пліч-о-пліч проти чогось ми вже навчилися, а от тішитись і творити спільно щось добре і корисне ми ще маємо навчитися [40].

І наостанок. За реформи треба боротись. У кожній реформі є опоненти. Якщо немає незадоволених, то немає й реформ [1].

Список першоджерел

1. Для чого потрібна децентралізація? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nu-rda.gov.ua/novunu/info/206.htm>.
2. 17 питань про реформу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://decentralization.gov.ua/questions>.
3. Володимир Гройсман: Ключовою реформою в Україні є реформа щодо децентралізації влади [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.5.ua/interview/Volodymyr-Hroisman-Ya-hotovyi-nesty-personalnu-vidpovidalnist-za-uspikh-reform-z-detsentralizatsii-86767.html#>.
4. Європейська хартія місцевого самоврядування [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_036.
5. Геннадій Зубко: Зацікавленість громад у розвитку – запорука виходу країни з економічної кризи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://decentralization.gov.ua/news/item/id/1365>.
6. Гришко Л. Ефект Жмеринки – культурі теж потрібна децентралізація [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dw.com/uk/ефект-жмеринки-культурі-теж-потрібна-децентралізація/a-18920459>.

7. В області обговорили перспективи роботи закладів культури в умовах децентралізації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kr-admin.gov.ua/start.php?q=News1/Ua/2015/30091504.html>.

8. Децентралізація в Україні – виклики для закладів культури [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pershe.info/suspilstvo/biblio-debaty.html>.

9. У Львові дебатовали на тему «Децентралізація в Україні – виклики для закладів культури» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.gazeta.lviv.ua/news/2015/06/24/44622>.

10. Децентралізація: волинський аспект [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cult-voladm.com.ua/newsView/836/>.

11. Коментар прес-служби міністерства культури [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://mincult.kmu.gov.ua/mincult_old/uk/publish/article/416007?-search_param=%D.

12. Вебінар «Децентралізація та заклади культури: досвід Польщі та перспективи реформи в Україні» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nmo.lib.kherson.ua/vebinar-detsentralizatsiya-ta-zakladi-kulturi-dosvid-polschi-ta-perspektivi-reformi-v-ukraini-.htm>.

13. Про передумови і переваги децентралізації: запорізькі самоврядовці переймають досвід польських колег в рамках семінару-майстерні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.zp.ua/content/pro-peredumovy-i-perevagy-decentralizatsiyi-zaporizki-samovryadovci-pereymayut-dosvid-polskyh>.

14. Польща надасть Україні радників для впровадження реформи децентралізації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ua.112.ua/polityka/polshcha-nadast-ukraini-radnykiv-dlia-vprovadzhennia-reformy-detsentralizatsii-poroshenko-278907.html>.

15. «За децентралізацію потрібно поборотися» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reforms.in.ua/ua/news/za-decentralizaciyu-potribno-poborotysya-yezhy-stempen-odyn-z-avtoriv-polskoyi-reformy>.

16. Єжи Стемпень: «Децентралізація будить у звичайних громадян відповідальність за свою малу батьківщину» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tyzhden.ua/World/108398>.

17. 10 фактів про гроші після територіальної реформи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://decentralization.gov.ua/news/item/id/1401>.

18. Як в чотирьох українських містах жителі самі розпоряджаються бюджетом [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.vk-kr.info/novini/yak-v-chotyrok-ukrainskykh-mistakh-zhyteli-sami-rozporiadzhaiutsia-biudzhedom/671-yak-v-chotyrok-ukrainskykh-mistakh-zhyteli-sami-rozporiadzhaiutsia-biudzhedom.html>.

19. Вся власть вот этим: как в четырех украинских городах жители сами командуют бюджетом [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://opinion.platfor.ma/proyavit-uchastie/>.

20. У Києві розкажуть, як змінюється провінція [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://cultprostir.ua/uk/news-single/u-kiyevi-rozkazhut-yak-zminuyetsya-provinciya>.

21. У Рівному та Сумах збираються розвивати культуру в регіонах [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://cultprostir.ua/uk/news-single/u-rivnomu-ta-sumakh-zbirayutsya-rozvivati-kulturu-v-regionakh>.

22. Відкрите море: як до Бердянська приїхали митці зі Львова, Києва, Мюнхена та Стамбула [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.times.zp.ua/news/fresh/v_ramkakh_proekta_artpole_vkh_d_na_skh_d_v_berdyanske_sostoyalsya_kontsert_etno_muzyki/64692/.

23. АРТПОЛЕ: Вхід на Схід пригласает на фотовиставку «Узбережжя» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pro.berdyansk.biz/-content.php?id=32749>.

24. Відкрите море: як до Бердянська приїхали митці зі Львова, Києва, Мюнхена та Стамбула [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://projects.platfor.ma/vidkrite-more/>.

25. Назарова Є. У Бердянську митці проклали «Вхід на Схід» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.radiosvoboda.org/-content/article/27187072.html>.

26. Свентах А. Вхід на схід [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.day.kiev.ua/uk/article/cuspilstvo/vhid-na-shid>.

27. Культурна децентралізація в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ngonetwork.org.ua/tag/Вхід%20на%20Схід/>.

28. Глухий кут Бердянська, або Всі живі. Мистецтво у прифронтовій зоні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://life.pravda.com.ua/culture/-2015/12/13/204709/view_print/.

29. Ганюшкіна М. «Внутрішні території»: Вільне=спільне? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://artukraine.com.ua/a/vnutrishni-teritorii--vilne-spilne/>.

30. Якимчук Л. Путівник лісами... культури [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.day.kiev.ua/uk/article/kultura/putivnyk-lisamy-kultury>.

31. У Києві презентували «Дорожню карту» розвитку української культури [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gazeta.ua/articles/culture/_u-kiyevi-prezentovali-dorozhnyu-kartu-rozvitku-ukrayinskoyi-kulturi/667603.

32. «Дорожня карта» – перший путівник по культурному менеджменту в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://blogs.lb.ua/culture_academy/324296_dorozhnya_karta_pershiy_putivnik.html.

33. В сільській місцевості більше простору для творчості для митців [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://blogs.lb.ua/culture_academy/321344_silskiy_mistsevosti_bilshe.html.

34. Клочай Л. «У вас так много инициатив при такой плохой инфраструктуре»: немецкий культурный менеджер об Украине [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reinvent.platfor.ma/mark-gegenfuyrtner/>.

35. Марк Гегенфуртнер: Не варто порівнювати вартість бронезилету і культурного заходу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://life.pravda.com.ua/culture/2015/11/12/203106/view_print/.

36. Клочай Л. «Ми зрозуміли, що людям це потрібно»: маленький Бучач з великою літературною справою [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://projects.platfor.ma/mar---yana-maksim---yak/>.

37. Пахлова С. Є. Особливості формування культурної політики у Швеції: досвід для України / С. Є. Пахлова // Механізми державного управління економікою України: зб. наук. пр. ДонДУУ. – Донецьк, 2012. – Т. 13, Вип. 240. – С. 202–211.

38. Жмеринка приєдналась до Всеукраїнської платформи інтеркультурних міст [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.myvin.com.ua/ua/news/culture/38403.html>.

39. Виграють ті громади, які стрибнуть у потяг, що вже рушив, – експерт про добровільне об'єднання громад [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://decentralization.gov.ua/news/item/id/736>.

40. Шимон І. Децентралізація культури: проект «Рясне» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zbruc.news/node/31686>.

Матеріал підготувала

Шленакова Т. Л.

голов. бібліограф

відділу наукового аналізу

і узагальнення інформації

Комп'ютерне опрацювання та редагування ***І. Г. Піленко***

Підписано до друку 02.02.2016. Обл.-вид. арк. 1,5. Б/т. Зам. 7. Безплатно

Ротапринт НПБ України, Київ-1, Грушевського, 1. Тел. 278-85-12